

Yeni İnsan Yayınevi
Yeşil Politika Serisi

Abdullah Aysu

1954 yılında Ankara’da doğmuştur. Çiftçilik ile uğraşan bir ailenin sekiz çocuğundan birisidir. 5 yıllık eğitimini aldığı zirai öğrenimle beraber 39 yıldır tarımla uğraşmaktadır. Tarım Bakanlığı’nda yedi yılı aşkın süre çalışmış, 12 Eylül 1980’den sonra bakanlıktan ayrılmak durumunda kalmıştır. Türkiye Ziraatçılar Derneği İstanbul Şube Başkanlığı, Türkiye Tarımcılar Vakfı Genel Başkanlığı yapmıştır. Hububat Üreticileri Sendikası (HUBUBAT-SEN) ve Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu(ÇİFTÇİ-SEN) Kurucu Genel Başkanlığı’nı yürütmüştür. İktisat fakültesi mezunu olan ve çeşitli uluslararası konferanslarda tarım, gıda ve ekoloji üzerine sunumlar yapan Aysu, *Türkiye’de Tarım Politikaları* (2001), *Tarladan Sofraya Tarım* (2002), *Avrupa Birliği ve Tarım* (2006), *Küreselleşme ve Tarım* (2008), *Topraksızlar 25 Yaşında* (2010), *Modern Dünya’da Tarım ve Özgürlük*, *MST- Topraksız Kır İşçileri*, *İki Damla Hayat: Su ile Kooperatifler* adlı kitapların yazarıdır. Birgün Gazetesi ve Bianet’te yazıları yayımlanmıştır. Özgür Gündem ve karasaban.net’te tarım, gıda ve ekoloji üzerine haftalık yazılar üretmiştir. Hâlen Yeni Yaşam Gazetesi’nde ekoloji ve tarım üzerine haftalık yazılar yazmaktadır.

OSMANLI'DA TARIM POLİTİKALARI

Abdullah Aysu

Yeni İnsan Yayınevi-242
Yeşil Politika Serisi-19
Osmanlı'da Tarım Politikaları
Abdullah Aysu
I. Baskı, İstanbul, Temmuz 2020
ISBN: 978-605-7764-30-0
Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Aytaç Timur
Editör Yardımcısı: Yağmur Poyraz
Kapak Resmi: Vehbî, Surnâme, Resim: Levnî, 1720-28. Topkapı Sarayı Müzesi
Kütüphanesi, III. Ahmet, 3593, s. 76a.
Kapak Tasarımı: İrem Derya
Dizgi: İrem Derya
Sertifika No: 12186

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti. 2020
Bostancı Mah. Prof. Ali Nihat Tarlan Cad. No: 76/12 Kadıköy, İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak
kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayin

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli-Bağcılar-İSTANBUL
Sertifika No: 36150

OSMANLI'DA TARIM POLİTİKALARI

Abdullah Aysu

YENİİNSAN

İÇİNDEKİLER

Önsöz	15
I. Osmanlı'da Toprak Düzeni	19
İslami Toprak Sistemi	20
Araplar Arası Savaşta Toprak Durumu	21
Hristiyan ve Yahudilere Uygulanan Durum	21
Selçuklu	23
Bizans	27
Osmanoğulları	28
Osmanlı Devleti	28
Nişancılar	30
Üleş Sistemi	31
Mirî Arazi	33
Osmanlı'da Sipahi Teşkilatı	34
Tımarlı Sipahiler	35
Raiyetin (Çiftçilerin) İşletme Biçimleri	37
Çift-hane Sistemi ve Sipahi-Reaya İlişkisi	39
Tımar Sisteminin Dışındaki Mülkiyet İlişkisi	45
Osmanlı'da Tarım İşçiliği	52
Mirî Toprak Sisteminin Bozulması	53
Batı Kapitalistleşiyor, Osmanlı Durağanlaşıyor	55
Tımar Sistem Çatırdar	56
Taharri Memurları	57
Çift Bozan	59
Celali İsyanları	60

Mültezim	60
Ayanlar ve Mültezimlerin Nüfuz Alanını Büyütmesi	65
Anadolu ve Balkanlarda Ayanlar Özerkliklerini İlan Ederler	67
Malikâneler	67
Arazi Kanunnamesi	73
Kaydı Hayatlar	78
Çiftlikler	78
İşbirlikçiler ve Batı	80
Toprakların Yabancılar Satılması	83
II. 16. Yüzyılda Tarım	86
16. Yüzyılda Köylünün Durumu	90
Tımarın Yerini Mültezimlerin Çiftlikleri Alır	92
Çiftlikler	93
III. 17. ve 18. Yüzyılda Tarım	97
IV. 19. Yüzyılda Tarım	101
Tanzimat Fermanı'yla Öşür Yüzde 10 Olur	102
Tanzimat Dönemi'nde Tarım	103
İç Pazar	109
Yabancılar Mülkiyet Hakkı	109
Tarımsal Mal İhracatı	110
Meşrutiyet ve Tarım	111
Ege Bölgesi Batı'nın El Koyduğu ve	
En Çok Bütünleştiği Bölge Olur	115
V. Osmanlı'da Ticaret ve Tarım	120
Osmanlı'nın Tarımsal İhracat ve İthalatı	121
Tarımsal İthalat	125
Tarımsal İhracat	126
Tanzimat ve Serbest Ticaret	131
Osmanlı Tarımında Kapitalist Şirketler	133
Şirketler; Üretiyor, İşliyor, Pazarlıyor	135
Osmanlı'da İkili Anlaşmalar	137
1838 Ticaret Sözleşmesi	140
Osmanlı'nın Kapitalist Dünya ile Buluşması	140
1838 Ticari Sözleşmesinin Siyasi Sonuçları	146

1860 Yılındaki Osmanlı Maliyesi Hakkındaki İngiliz Raporları	147
1861 Ticaret Sözleşmesi	148
VI. Osmanlı'da İç ve Dış Borçlar	151
İç Borçlar	153
Dış Borçlar	154
Osmanlı'da İktisadi, Askeri ve Mali İflas	160
Muharrem Kararnamesi	161
Düyun-u Umumiye	169
Bağımlılığın Topluma Yansıması	172
VII. Osmanlı'da Tütün Politikaları	174
Osmanlı Tütünle 17. Yüzyılda Tanışır	174
Tütünden Alınan Vergiler	176
Gümrük Vergisi	177
Mukataa ve Eshamlı- Malikâne Mukataalar	177
Tütün Tarımı	178
Tütünün Devlet Kontrolüne Alınması	179
Bay Foster ve Lord Hobart Raporu	180
Fuat Paşa'nın Tütün Hakkındaki Raporu 7 Aralık 1861	181
Tuz Yönetimi	183
Tütün ve Tütün Mamullerinin İthalatının Yasaklanması	184
Duhanın İnhisar Altına Alınması	185
Tütünde İlk İnhisar	187
Duhan Resmi Hakkında Nizamname	188
Reji	190
Üreticinin de Tüketicinin de Sorunu Reji	191
Kolcular: 20 Bin Ölü	193
Reji Şirketi'nin Kurtuluş Şartnamesi ve Yorumu	195
VIII. Osmanlı Toplumunda Sınıflar	197
Osmanlı'da Devlet	200
Devlet Merkezi Yapı-Bürokrasi Hâkim Olur	201
Osmanlı'da Köylülük: Reaya	204
İhtiyaç Fazlası Mallar Mübadele Edilir	206
Osmanlı'da Reaya; Bağımlı, Üreten ve Sömürülendir	207
Raiyet Oğlu Raiyet	208
Reaya Toprak İlişkisi	209

Bazı Köyler Vergiden Muaf Tutulur	210
Köylerde Sömürü Ağı	211
Reaya Sömürüsünde Rantın Rolü	212
Osmanlı'da Köyler Hep İhmal Edilir	218
Osmanlı'da Tarım İşçiliği	220
Çeltikçi Reaya	221
IX. Osmanlı'da Tarımsal Vergiler ve Köylülük	222
Osmanlı'da Vergiyi Üç Grupta Toplayabiliriz	227
Şer'i Vergiler: Öşür	228
Tanzimat Sonrası Örfi Vergiler: An Cemaatin Vergi	235
Emlak, Arazi ve Temettü Vergilerinin Ayrılması	235
Vergilere Direnme	236
Osmanlı Dönemi'nde Vergide Sahtecilik	237
X. Osmanlı'da Tarımsal Eğitim	240
Halkalı ve Bursa Ziraat Okulları	241
Bütçe Yetersizliği	246
Tarımsal Eğitim, Bürokrasi ve Yararlık	247
XI. Osmanlı'da Nakliye, Demiryolları ve Tarım	249
Taşıma Teknolojisi	249
Demiryolu	251
Demiryolu Tarihçesi	252
Demiryolunun Ülke Tarımı Üzerindeki Etkisi	267
Demiryolu, Almanlar ve Tarım	267
XII. Osmanlı'da Banka ve Sigorta Şirketlerinin Gelişmesi ve Tarım	270
Osmanlı Bankası Kurulur	276
Osmanlı Tarımında Kredi	278
Memleket Sandıkları Kurulur (1863-1883)	278
Memleket Sandıkları'ndan, Menafi Sandıkları'na	282
Menafi Sandıkları'nın Yerini Ziraat Bankası Alır	283
Osmanlı Tarımında Sigortacılık	299
Milli Aydın Bankası (Tarişbank)	300
XII. Osmanlı'da Kırsal Nüfus ve Tarım	308
Nüfus, Savaş ve İsyanlarda Telef Olur	309

Osmanlı'da Nüfus Sayımları	310
Nüfus ve Göç	314
XIV. Osmanlı'da Kentlerin İaşe Sorunu ve Tarım	317
Kentlerin Et İhtiyacı ve Fiyat Politikaları	318
İstanbul'un Et İhtiyacı ve Orta Anadolu Kürtleri	319
Osmanlı'da Zahire Borsası	320
Osmanlı'da Zahire Nezareti ve Hububat Fiyat Politikaları	321
Ziraat Nezareti'nin Kuruluşu ve Görevleri	322
Zahire Nezareti'nin Çalışma Alanları	323
Mirî Mubayaa Yerine Rayiç Mubayaa	324
XV. Osmanlı'da Tarımsal Kooperatifçilik	331
Kooperatife Doğru: Önce Bilinçlenme!	336
Osmanlı Anonim Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Şirketi Kurulur	339
Bir Direnç Örneği: Vali Rahmi Bey	339
Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi	340
Kooperatif Savaş Yaralarını Sararken Eğitime de Katkı Koyar	342
Bir Doğru, Bir Yanlış	343
XVI. Osmanlı'da Tarıma Dayalı Sanayi	347
İpek Sanayi	348
Kozadan Kumaşa İpek	351
Pamuk Sanayi	351
Yünlü Sanayi	353
Tütün Sanayi	353
Un Sanayi	356
XVII. Osmanlı Tarımında Devlet(Kamu) Teşkilatı	357
Tanzimat Dönemi, Devlet ve Tarım	357
Ziraat Müdürleri Atanır	358
İlk Ziraat Nezareti (Tarım Bakanlığı) Kurulur	358
Meşrutiyet Dönemi	364
XVIII. Ziraat Odası	366
Sonsöz	370
Seçilmiş Kaynakça	373

Teşekkürler

*Ömer Ateş Kızıltuğ,
Erhan Üney,
Cemile Çakır,
Önder Aysu,
Deniz Kırmısay.*

ÖNSÖZ

Bu bir tarih araştırması değil. Osmanlı'ya biraz sosyal, biraz politik nazar atan bir çalışmadır. Düne bakarak bugünkü yaşamımızı anlama çabası da denilebilir. Zira, bugün yaşadıklarımız ve bize yaşatılanlar geçmişimizin izini taşımakta ve adeta onu tekrar etmektedir.

Başlangıçta askeri fetihler, ipek yolundan elde edilen gelir ile reayadan alınan öşür vergisi sayesinde ayakta duran Osmanlı'nın; fetihleri yapamaz duruma gerilemesi, ipek yolunun eski önemini kaybetmesi sonucunda sadece reayadan alacağı vergiye muhtaç kalması, sömürüyü nasıl katmerlendirdi? Katmerli sömürüyü sürdürmek için Osmanlı nasıl zalimleşti? Bu katmerli sömürüyle aslında belki de çokça bilinen tekrarlandı.

İkili anlaşmalarla, Osmanlı'nın batılı ülkelere sağladığı imtiyaz, kendi sanayi, ticaret ve tarımının iç dinamiklerini dinamitlemiş adeta.

Osmanlı'nın içine düştüğü borç girdabı yakın geçmişimizin IMF ve Dünya Bankası borç anlaşmaları ve yaptırımlarıyla neredeyse özdeş.

Batılılar, Düyun-u Umumiye'nin çevirdiği dalaverelerle hem sömürülerini artırması hem de "devlet içindeki devlet olma" durumları, Osmanlı'nın bağımsızlığını nasıl derinden yaraladığı "ibret dersi" niteliğinde. Bir ülke nasıl batırılır, ayrıntıları Düyun-u Umumiye'de alenen "saklı".

Tütün üreten reaya ile içicilere uygulanan yaptırımlar sonucu oluşan çatışma ortamı, yirmi bin kişinin hayatını yitirmesine neden olduğu bilinen başka bir gerçek. Borç karşılığı şirketlere veri-

len, adına Reji denilen ve her maddesi sömürü, baskı ve zulüme yol açtığı yoruma gerek bırakmayacak sarihlikte.

Sosyal devletlerin elinde, toplu taşımacılık ve nakliyyeyi kolaylaştırıcı olarak değerlendirilebilecek olan demiryolları, şirketlerin hegemonyasında nasıl acımasız bir sömürü aracına dönüştüğü, Osmanlı'da bir başka gerçeklik olarak karşımıza çıkmakta. Doğru aracın yanlış kişi ve kesimlerin elinde ne kadar zararlı hale dönüştüğünü / dönüşebileceğini ve güçsüzlerin nasıl yönetildiğini / yönetileceğini göstermesi bakımından Osmanlı'nın demiryolu macerası "iyi bir örnek."

Yüzyılların geçmesinin ardından, çöküş döneminde tarımsal eğitimin, ihtiyaç olarak fark edilmesi Osmanlı açısından geç bir refleks olsa da cumhuriyet dönemi tarımsal eğitimin köklerinin nerede olduğunu göstermesi bakımından önemli.

Tarımın resmi örgütlenmesinin başından itibaren Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurgulanması, bugünkü tarımdan ticarete ve sanayiye kaynak aktarma politikalarının kökeninin geçmişini göstermekte. Ayrıca tarım sektörünün bağımsız örgütlenmemesi / örgütlenememesi tarımsal kooperatiflerin yakın zamana kadar neden hala Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bünyesinde örgütlenirildiğine ve yönlendirilip, yönetildiğine kılavuzluk etmekte.

Ziraat Odaları'nın zaman zaman Ticaret Odası'nın alt birimi olarak işlevlendirilmesi, yukarıdan aşağıya emirle kurdurulması ve emirle kapatılması o günden bugüne neden bağımsız olamadığının bir göstergesi belki de.

Osmanlı, son dönemlerinde yabancı büyük şirketlere karşı, kırsalda kooperatif örgütlülüğüyle karşı çıkma becerisi göstermiş ve başarılı da olmuş. Bugün de kırsalın en önemli direnç noktaları olan kooperatiflerin bu başlangıç noktasına dönülerek bakılması, yöneticilerine ve güdümlü hükümetlere nasıl çıkış yapılacağını biraz hatırlatabilir, onları "aslını unutan haramzede" olmaktan kurtarabilir.

Reyanın, toprağın sadece kullanma hakkına sahip olması yani alıp satamaması, sipahininin toprağın ölçeğini büyütmesine izin verilmemesi, toprak ölçeği konusunda eşitliğin sağlanması gibi Osmanlı'nın iyi yanları kredi sisteminin imece ile oluşturulmasında da kendini gösteriyor. İmece ile, yani reyanın birlikte alınteri dökerek biriktirdiği paralarla kurulan, sandıklar ve sektör bankası

olan Ziraat Bankası'nın ortaya çıkması iyi, ancak Osmanlı'nın bu iyi yanlarının dönemin sermayedarları tarafından bozulması, taltan edilmesi yürek burkucu.

Medyada, basında, sempozyumlarda (bilgi şölenlerinde), kimi açık oturumlarda hatta günlük yaşamımızda bile Avrupa ile kıyaslama yapar dururuz. Osmanlı politikaları anlatılırken sosyal gelişmeleri, hele tarımından söz ederken, tarımda kullanılan teknoloji ve ticaret ilişkilerindeki imtiyazlardan söz etmemek olmazdı. Avrupa ve Osmanlı'nın eş zamandaki gelişkinlik düzeyine, olayların ve gelişmelerin karşısındaki politik tutum alışlarına bu nedenle değinmek gerekti.

Evet, bilindiği gibi dün varolan, sömüren zalimler bugün de var. George Santayana:¹ "Geçmişî hatırlamayanlar, onu bir kere daha yaşamak zorunda kalırlar." diyor ve haklı. Bu çalışma geçmişî hatırlayarak yarınlarda sömüren zalimlerin olmayacağı dünya çabasına az da olsa bir katkısı olursa amacına ulaşmış olacaktır.

Abdullah Aysu

¹ George Santayana: İspanyol asıllı Amerikalı felsefeci, şair, oyun yazarı, eleştirmen ve romancı.